

ВІДГУК ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора

Тильчика В'ячеслава В'ячеславовича на дисертацію Яромія Івана Васильовича на тему «Формування та забезпечення реалізації державної митної політики у сучасних умовах», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Актуальність теми дисертації

В умовах стрімкого розвитку глобальної економіки та появи інноваційних технологій, кардинального переосмислення потребують підходи до митного адміністрування. Сучасні виклики, що стоять перед Україною, вимагають не лише реформування законодавства, а й впровадження принципово нових механізмів, здатних забезпечити прозорість, швидкість та ефективність митних операцій.

Застарілі процедури, надмірна бюрократія та високий вплив людського фактора призводять до значних економічних втрат, підвищують корупційні ризики та гальмують розвиток міжнародної торгівлі. Саме тому дослідження є критично важливим для наукового обґрунтування та впровадження інноваційних технологій, таких як штучний інтелект та системи аналізу великих даних. Зазначені технології дозволяють автоматизувати ключові процеси, відійти від ручного контролю до інтелектуального, заснованого на аналізі ризиків, та мінімізувати суб'єктивність у прийнятті рішень. Наприклад, штучний інтелект може бути використаний для прогнозування та виявлення шахрайських схем, тоді як технологія блокчейну здатна створити незмінні та прозорі записи про рух товарів, що суттєво зменшить можливості для маніпуляцій. Особливої актуальності набуває питання цифровізації митних послуг та створення єдиного електронного середовища для взаємодії з бізнесом. Впровадження електронних декларацій, автоматизованих систем обміну даними та «єдиного вікна» для митного оформлення дозволить значно зменшити час на проходження кордону, підвищити довіру інвесторів та сприятиме інтеграції України до глобальних ланцюгів постачання.

Таким чином, дослідження, що зосереджене на формуванні та забезпеченні реалізації державної митної політики у сучасних умовах, є ключовим для забезпечення її конкурентоспроможності на міжнародній арені, та здатне зміцнити економічну безпеку країни, а також стати потужним чинником для її відновлення та побудови ефективної, сучасної держави, що відповідає найвищим європейським та світовим стандартам.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації, їх достовірність

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, не викликає жодних сумнівів. Їхня достовірність забезпечена завдяки кільком ключовим чинникам. По-перше, автор застосував комплексну методологічну основу, що включає як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи, такі як діалектичний,

історико-правовий, порівняльно-правовий та системно-структурний. Використання цих методів дозволило глибоко й всебічно дослідити проблематику формування та реалізації державної митної політики. По-друге, дисертація базується на надійній емпіричній базі, що складається з аналізу офіційних статистичних та аналітичних даних, а також рішень національних та міжнародних судів, що гарантує, що всі теоретичні положення підкріплені реальними фактами та актуальною правозастосовною практикою. По-третє, автор опрацював широке коло джерел, включаючи праці вітчизняних та зарубіжних науковців, нормативно-правові акти та міжнародні документи, що свідчить про глибоке знання предметної області та врахування передового світового досвіду. Нарешті, логічна структура та послідовність викладу забезпечують внутрішню узгодженість роботи. Кожен висновок і рекомендація є логічним наслідком проведеного аналізу, що підтверджує, що отримані наукові результати не випадкові, а є результатом послідовного та ґрунтовного наукового дослідження.

Новизна і загальнонаціональне значення одержаних результатів

Дисертація є першим в українській адміністративно-правовій науці комплексним дослідженням цілісного комплексу формування та забезпечення реалізації державної митної політики у сучасних умовах. У результаті дослідження системно сформульовано низку нових наукових положень, теоретико-прикладних рекомендацій і висновків, які обґрунтовують шляхи удосконалення державної митної політики, а також можуть слугувати основою для подальших наукових розробок у цій сфері, зокрема:

у перше:

– визначено суб'єктно-орієнтаційний вимір формування та забезпечення реалізації державної митної політики як науковий підхід у дослідженні, що зосереджується на ролі, повноваженнях та взаємодії всіх зацікавлених сторін, які беруть участь у процесах розроблення, ухвалення, впровадження та контролю державної митної політики, включаючи аналіз суб'єктів формування, реалізації та контролю, головна мета якого – зрозуміти, як саме взаємодія суб'єктів впливає на кінцевий результат і як її можна оптимізувати для досягнення цілей державної митної політики;

– запропоновано під терміном «інституційна спроможність митних органів» розглядати комплексну характеристику, що відображає здатність митних органів ефективно виконувати свої функції та досягати поставлених цілей у сфері митної справи, ключовими елементами якої є: 1) організаційну структуру; 2) кадровий потенціал; 3) матеріально-технічне забезпечення; 4) інформаційні системи; 5) нормативно-правову базу; 6) процедури; 7) механізми взаємодії з іншими державними органами, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та міжнародними партнерами;

– доведено, що правовий статус Міністерства фінансів України, будучи динамічною системою взаємопов'язаних елементів, має ключове значення для ефективного формування та реалізації державної митної політики, а його чітке законодавче визначення забезпечує стабільність, передбачуваність та адаптивність у сфері митної справи;

– обґрунтовано, що ключові характеристики сучасної моделі митниці включають: 1) цифровізацію та автоматизацію; 2) управління ризиками шляхом переходу від тотального контролю до вибіркового, заснованого на аналізі ризиків для зосередження ресурсів на високоризикових операціях; 3) спрощення та гармонізація митних процедур для зменшення часу та витрат на оформлення товарів; 4) прозорість та доброчесність; 5) збереження ключової ролі митниці у забезпеченні національної безпеки, боротьбі з контрабандою, порушенням митних правил, тероризмом, відмиванням коштів, захисті інтелектуальної власності, навколишнього середовища та здоров'я громадян; 6) активна взаємодія з митними службами інших країн, обмін інформацією, спільні операції та гармонізація процедур для ефективного управління транскордонними потоками товарів; 7) розвиток партнерських відносин із суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, надання консультацій, оперативне вирішення проблем та зворотний зв'язок для постійного вдосконалення сервісів; 8) високий рівень кваліфікації, компетентності та етичної поведінки працівників митних органів;

– запропоновано розробку концепції кадрового забезпечення митних органів в умовах цифрової трансформації із зосередженням на виявленні необхідних цифрових компетенцій для працівників митних органів, аналізі ефективності існуючих освітніх програм та розробці нової системи добору персоналу та навчання, яка відповідатиме вимогам «цифрової митниці»;

– запропоновано концептуальний підхід інтегрованої взаємодії митних органів України з міжнародними партнерами, що полягає в системі адаптації успішного досвіду країн-членів ЄС та ґрунтується на застосуванні передових технологій, зокрема систем управління ризиками, заснованих на штучному інтелекті, та технології розподіленого реєстру для забезпечення прозорості митних операцій;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат, що використовується у разі детермінації державної митної політики шляхом формулювання таких дефініцій, як: «формування та реалізація державної митної політики», «кадрове забезпечення», «інституційна спроможність митних органів», «нормативне регулювання формування та реалізації державної митної політики», «цифровізація», «ризик-орієнтований підхід» та ін.;

– підхід до визначення «методи формування державної митної політики» розуміти як сукупність системних підходів, інструментів, процедур та стратегічних засобів, які використовуються органами державної влади для розробки, обґрунтування, прийняття та коригування нормативно-правових актів, рішень та заходів у сфері митного регулювання;

– обґрунтування положення, що реалізація заходів, спрямованих на вдосконалення та посилення фіскальної функції державної митної політики дозволить не лише підвищити ефективність збору митних платежів та спростити процедури для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а і сприятиме гармонізації українського митного законодавства з європейськими стандартами;

– положення щодо переваг адаптації моделі Ради громадського контролю Національного антикорупційного бюро України з акцентуванням уваги на відкритому та прозорому конкурсі шляхом рейтингового інтернет-голосування, що забезпечує високий рівень легітимності та незалежності членів Ради громадського контролю при Державній митній службі України.

У роботі набули подальшого розвитку:

– підходи до розуміння методології дослідження забезпечення та формування державної митної політики як відображення сукупності досліджень, спрямованих на доктринальне опрацювання її наукових підходів, нормативних засад, правового забезпечення діяльності, пов'язаної з державною митною політикою в доктрині митного права;

– осмислення подальшого підвищення ефективності та привабливості служби в митних органах України через: 1) впровадження комплексної антикорупційної програми, яка передбачала б дієві механізми внутрішнього контролю, регулярну перевірку декларацій про доходи, невідворотність покарання за корупційні дії та обов'язково суттєве підвищення заробітної плати працівників митних органів; 2) впровадження реформи системи освіти та підготовки кадрів шляхом розробки сучасних навчальних програм, що відповідають європейським стандартам, включаючи курси з міжнародного митного права, цифровізації, управління ризиками, кібербезпеки та психологічної стійкості. Створення Центру передового досвіду для митної служби; 3) забезпечення психологічної підтримки та соціального захисту шляхом розробки програм психологічної допомоги для працівників митних органів, особливо тих, хто працює в зонах підвищеного ризику; 4) проведення модернізації матеріально-технічної бази шляхом придбання сучасного обладнання для контролю, оновлення інфраструктури пунктів пропуску, забезпечення належних умов праці та безпеки персоналу, включаючи засоби захисту;

– визначення напрямів удосконалення законодавства, яким впорядковано питання державної митної політики до стандартів Європейського Союзу;

– пропозиції щодо розробки та офіційного затвердження чітких, вимірюваних та публічних критеріїв ефективності діяльності Державної митної служби України або ж методології такого оцінювання;

– ідеї щодо констатації демонстрації нового порядку призначення керівника Державної митної служби України як прагнення України до створення митних органів європейського зразка;

– положення щодо впливу воєнного стану, запровадженого в Україні на процес формування та реалізації державної митної політики;

– ідеї щодо внесення низки змін до чинних нормативно-правових актів, положеннями яких врегульовано державну митну політику та прийняття нових, що проявилось у формуванні конкретних законодавчих пропозицій, спрямованих на вдосконалення її формування та забезпечення реалізації.

Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес та можуть бути використані в таких напрямках:

- *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших наукових досліджень проблемних питань щодо формування та забезпечення реалізації державної митної політики у сучасних умовах;
- *правотворчості* – для підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яким урегульовано питання формування та забезпечення реалізації державної митної політики у сучасних умовах;
- *правозастосовній діяльності* – з метою трансформації державної митної політики;
- *навчальному процесі* – під час викладання студентам закладів вищої освіти дисциплін «Митне право», «Адміністративне право», «Трудове право» у підготовці підрозділів підручників і навчальних посібників із відповідного навчального курсу, а також статей та наукових повідомлень.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях, зарахованих з а темою дисертації

Основні наукові положення роботи, висновки та результати знайшли відображення у 32 наукових працях, з яких: 18 статей опубліковані у вітчизняних виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, 3 статті у закордонних виданнях, що індексуються в наукометричних базах Web of Science та Scopus, та 11 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Ознайомлення з друкованими науковими роботами автора свідчить про те, що результати дисертаційного дослідження повно висвітлені у наукових працях та апробовані в низці виступів на конференціях, а самі роботи опубліковані у закордонних наукових виданнях, що входять до наукометричних баз, та у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення

Структура дисертаційного дослідження, ґрунтується на комплексному підході до дослідження формування та забезпечення реалізації державної митної політики у сучасних умовах. Розділи дисертації поєднані загальною науковою метою і в них, відповідно до завдань дослідження, розкривається його об'єкт і предмет. Тема дослідження є надзвичайно актуальною, що зумовлено як викликами повномасштабної війни, які значно змінили логістичні ланцюги та потребують швидких митних процедур, так і євроінтеграційними прагненнями України, що вимагають гармонізації національного законодавства з нормами ЄС.

Яромій І.В. успішно обґрунтував необхідність наукового осмислення цих процесів в умовах безпрецедентних викликів, акцентуючи на потребі в гнучких та проактивних підходах. Дисертація містить низку вагомих наукових положень, сформульованих уперше, зокрема: визначення суб'єктно-орієнтаційного виміру формування митної політики, що включає діяльність усіх учасників цього процесу – від законодавчих органів до громадськості;

визначення поняття «інституційна спроможність митних органів», що підкреслює важливість не лише структури, а й кадрового потенціалу, професіоналізму та доброчесності працівників; обґрунтування ключових характеристик сучасної моделі митниці, яка базується на функціональних пріоритетах та цифровізації, що є критично важливим для підвищення ефективності та боротьби з контрабандою; а також удосконалення понятійно-категоріального апарату та підходів до визначення методів формування політики з врахуванням сучасних реалій. Результати дослідження мають значне теоретичне і практичне значення, оскільки можуть бути використані в правотворчості для вдосконалення митного законодавства, у правозастосовній діяльності для трансформації митних органів та в навчальному процесі для підготовки нових кадрів. Запропоновані механізми громадського контролю та незалежного аудиту сприятимуть підвищенню прозорості та довіри до митної служби.

Робота має логічну та послідовну структуру, що відображено у її змісті. Розділ 1 присвячений теоретико-методологічним засадам, аналізу ретроспективи, визначенню понять та методів формування митної політики. У ньому обґрунтовано методологію дослідження, еволюцію функцій митної політики від фіскальної до регулятивної та відсутність єдиного уніфікованого визначення терміна. Розділ 2 розкриває суб'єктно-орієнтаційний вимір, аналізуючи інституційну спроможність, роль ключових суб'єктів, таких як Верховна Рада, Кабінет Міністрів та Національний банк України, а також правовий статус Міністерства фінансів України. Розділ 3 зосереджується на організаційно-кадровому забезпеченні, включаючи питання недосконалості кадрових процедур, необхідності підвищення оплати праці та боротьби з корупцією, а також детально розглядає порядок призначення керівника Державної митної служби України та правовий статус її працівників. Розділ 4 висвітлює роль громадського контролю, пропонуючи механізми його здійснення, включаючи створення Ради громадського контролю при Державній митній службі України за аналогією з НАБУ, що має на меті підвищення прозорості та підзвітності. Розділ 5 містить напрями удосконалення політики в умовах сучасних викликів, зокрема вплив воєнного стану, який вимагав спрощення митних процедур для гуманітарних вантажів, та вплив євроінтеграції на цифровізацію та гармонізацію законодавства.

Оформлення дисертації відповідає усім встановленим академічним вимогам. Про це свідчать такі показники: структура; загальний обсяг роботи; список використаних джерел; основні положення роботи були оприлюднені на 11 науково-практичних конференціях, а 32 наукові праці опубліковано, включаючи видання, що входять до міжнародних наукометричних баз, що підтверджує високий рівень наукової ваги та визнання результатів дослідження; опис структури та обсягу вказує на те, що робота є цілісною та логічно завершеною, а її технічне оформлення відповідає академічним стандартам, демонструючи ретельність та уважність автора до деталей. Таким чином, дисертація є добре структурованою, ґрунтовною науковою працею, виконаною на високому рівні.

Відсутність порушень академічної доброчесності

Аналіз дисертації та опублікованих праць І. В. Яромій не виявив фактів порушення академічної доброчесності, зокрема плагіату чи фальсифікацій. У дослідженні належним чином зазначено джерела при використанні ідей, тверджень і фактів; дотримано вимог законодавства про авторське право; представлено достовірні результати наукової діяльності; методики та джерела супроводжуються відповідними посиланнями.

Дискусійні питання та зауваження стосовно положень докторської дисертації

Разом із тим, окремі положення дисертації є недостатньо аргументованими, дискусійними або такими, що потребують додаткового обґрунтування, у зв'язку з чим можливо сформулювати наступні зауваження.

1. У роботі зазначено про необхідність посилення інституційної спроможності митних органів. Водночас, дисертація недостатньо розкриває, яким чином запропоновані заходи, зокрема підвищення кадрового потенціалу, будуть реалізовані в умовах обмеженого бюджетного фінансування та високої плинності кадрів. Яким чином автор передбачає реалізувати заходи з підвищення інституційної спроможності та кадрового потенціалу в умовах обмежених ресурсів?

2. Безперечно, має практичну цінність ідея цифровізації та впровадження інноваційних технологій, таких як штучний інтелект. Однак, у дисертації не розкрито, які саме технологічні платформи або програмні рішення пропонується використати, а також не надано оцінки їхньої економічної ефективності та безпекових ризиків, особливо в умовах кіберзагроз, що зросли під час воєнного стану. Які конкретні технологічні платформи пропонує автор для реалізації концепції цифровізації, та чи була проведена оцінка їхньої економічної доцільності та кібербезпеки?

3. Окрема увага приділяється впливу воєнного стану на державну митну політику. Проте, автором не розкриваються механізми адаптації митного законодавства до швидких змін, які виникають в умовах повномасштабної агресії. Яким чином авторська модель митниці враховує правовий режим воєнного стану та забезпечує гнучкість у регулюванні зовнішньоекономічних операцій?

Загальний висновок

Наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує складність і актуальність досліджуваної теми та власний підхід до її розгляду дисертантом. Висловлені зауваження носять, в першу чергу, рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки даного дисертаційного дослідження, яке є завершеною науково-дослідницькою роботою, виконаною на належному науковому рівні.

Автор провів плідне дослідження, продемонструвавши своє вміння глибокого аналізу наукових проблем у важливому напрямку адміністративного права. Джерельна база та методологія дослідження забезпечують ґрунтовний та досконалий аналіз обраної теми, а зроблені

висновки, пропозиції та рекомендації є чіткими та переконливими. Результати дисертаційного дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення.

Враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків, можна стверджувати, що дисертаційна робота «Формування та забезпечення реалізації державної митної політики у сучасних умовах» повністю відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її автор – Яромій Іван Васильович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Опонент:

професор кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор

В'ячеслав ТИЛЬЧИК